

10. TsDIAK. – F. 2227. – Op. 1. – Spr. 186. – 60 ark.
11. Gladkii S. O. Kul'turnits'ka diyal'nist' parafiyal'nogo duhovenstva pravoslavnykh eparhiï Ukraïni na pochatku HH stolit'tya / S. O. Gladkii. – Zaporizhzhya, 1997. – 50 s.
12. Z zhittya eparhiï // Kievskie eparhial'nye vedomosti. – 1906. – № 7. – S. 479-490.
13. Eparhial'ne zhittya // Poltavskie eparhial'nye vedomosti. – 1907. – № 1, ofits. ch. – S. 726-740.
14. Instruktziya tserkovnym starostam. – Spb., 1905. – 31 s.
15. Pravila o pravoslavnykh tserkovnykh bratstvakh i polozhenie o prihodskikh popechitel'stvakh pri pravoslavnykh tserkvakh. – Spb., 1911. – 16 s.
16. Za god raboty v Bratstve. Iz perezhitogo // Rukovodstvo dlya sel'skikh pastyrei. – K., 1907. – T. 1. – № 12. – S. 303-309.
17. Govorov D. Vozrozhdenie prihoda v russkoi tserkvi / D. Govorov // Vera i Razum. – Har'kov, 1906. – 15 okt. (№ 19). – S. 969-976.
18. Ustav Taraschanskoï Pokrovskoi Obschiny. – Tarascha, 1907. – 15 s.
19. TsDIAK Ukraïni. – F. 127. – Op. 783. – Spr. 31. – 24 ark.
20. Tam samo. – F. 127. – Op. 787. – Spr. 191. – 29 ark.
21. Zaozerskii N. Chto est' pravoslavnyi prihod i chem on dolzhen byt' / N. Zaozerskii. – Sergiev Posad, 1912. – 34 s.
22. TsDIAK Ukraïni. – F. 127. – Op. 1005. – Spr. 33. – 14 ark.
23. Vsepoddanneishii otchet ober-prokurora Svyateishego Sinoda po vedomstvu pravoslavnoï ispovedaniya za 1900g. – Spb. : Sinodal'naya tip., 1903. – 356 s.
24. Vsepoddanneishii otchet ober-prokurora Svyateishego Sinoda po vedomstvu Pravoslavnoï Ispovedaniya za 1905-1907 gg. – Spb. : Sinodal'naya tip., 1910. – 266 s.
25. Vsepoddanneishii otchet ober-prokurora Svyateishego Sinoda po vedomstvu pravoslavnoï ispovedaniya za 1908-1909 gg. – Spb. : Sinodal'naya tip., 1911. – 663 s.
26. Otchet o deyatelnosti i summah uchastkovogo popechitel'stva o bednykh Har'kovskogo Rozhdestvo-Bogorodichnogo prihoda za 1907 g. – Har'kov : Rus. Tip.-litografiya, 1908. – 25 s.
27. TsDIAK Ukraïni. – F. 127. – Op. 797. – Spr. 230. – 99 ark.
28. Tam samo. – F. 127. – Op. 1005. – Spr. 21. – 208 ark.
29. Religioznaya i politicheskaya samozaschita. Bratstvo v s. Polichentsah Berdichevskogo uezda Kievskoi gubernii // Rukovodstvo dlya sel'skikh pastyrei. – K., 1906. – T. 1. – № 6. – S. 165-174.
30. TsDIAK Ukraïni. – F. 127. – Op. 798. – Spr. 612. – 2 ark.

Kovalchuk T. V., Candidate of historical sciences, Assistant Professor of Science and Humanities Department, Azov Maritime Institute Odesa National Maritime Academy (Ukraine, Mariupol), kovalchukt@gmail.com

The influence of Orthodox organizations upon social and politic life of Ukrainian provinces in the Russian Empire in the beginning of the 20th century

The role of Orthodox organizations in social and politic life of Ukrainian dioceses of the Russian Orthodox Church in the beginning of the 20th century is investigated on the base of learned archived works, periodicals and monographs. The author gives much attention to features of functioning cultural and educational organizations, common family leisure, self-government organizations (parish patronages, brotherhoods, agricultural cooperatives) created under the influence of Orthodox clergy. The purpose of this research study is to determine the form and the character of the religious social organizations' activities, as well as the character of government supervision over the parishioners. The author proves the conclusion that government was interested in active citizenship of clergy in order to consolidate different social classes and to provide supervision parish life. But common initiative Orthodox church groups also helped to spread the reform ideas to internal church structure and clergy's consciousness (national identity awareness of Ukrainians). This led to movement for Autocephaly of Ukrainian Orthodox Church. It was showed a large number of archive sources and church periodicals in order to reveal the contradictory influence of religious organizations upon social and politic life of Ukrainian provinces in the Russian Empire in the beginning of the 20th century.

Keywords: the Russian Orthodox Church, religious social organizations, parish patronages, brotherhoods, agricultural cooperatives, supervision.

Ковальчук Т. В., кандидат исторических наук, доцент кафедры естественнонаучных и гуманитарных дисциплин, Азовский морской институт Одесской национальной морской академии (Украина, Мариуполь), kovalchukt@gmail.com

Влияние православных общественных организаций на социально-политическую жизнь украинских губерний Российской империи в начале XX века

На основе изученных архивных материалов, периодических изданий и монографий исследуется участие православных общественных организаций в социально-политической жизни украинских епархий РПЦ в начале XX века. Автор акцентирует внимание на особенностях функционирования культурно-

просветительских, обществ совместного семейного досуга, самоуправляющихся организаций, созданных под влиянием православного духовенства. Цель научного исследования – определение форм и характера деятельности религиозных общественных организаций, а также признаков их контроля со стороны властей. Автор обосновывает вывод о заинтересованности государственной власти в активной гражданской позиции духовенства с целью консолидации различных слоёв общества и обеспечения контроля церковно-приходской жизни. Одновременно с этим, общественные инициативы православных церковных объединений всё-таки способствовали распространению реформаторских идей во внутренней структуре церкви и сознании духовенства (самосознание украинцами своей национальной идентичности), обусловили движение за Автокефалию украинской православной церкви. В научный оборот введён значительный пласт архивных источников и церковной периодики, что позволяет раскрыть противоречивость влияния православных общественных организаций на социально-политическую жизнь украинских губерний Российской империи в начале XX века.

Ключевые слова: Российская православная церковь (РПЦ), религиозные общественные организации, церковно-приходские попечительства, братства, сельскохозяйственные кооперативы, контроль.

* * *

УДК930.1(477):929 Грушевський(945)

Романцова Н. І.
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історичних дисциплін,
Мариупольський державний університет
(Україна, Мариуполь), romantsov_v@ukr.net

“ІСТОРІЯ УКРАЇНИ–РУСИ” М. ГРУШЕВСЬКОГО В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Розглядаються питання щодо історіографічного аналізу вченими фундаментальної праці М. Грушевського – базатомної “Історії України–Руси”. Аналіз їх історіографічних оцінок щодо “Історії України–Руси” становить значний науковий інтерес. Історіографічне дослідження дає можливість з'ясувати аспекти, які привертають увагу дослідників і вплив головної праці Михайла Сергієвича на розвиток української історичної науки.

Національна спрямованість наукових праць М. Грушевського, а особливо “Історії України–Руси”, після утвердження в Україні тоталітарного комуністичного режиму викликала категоричне неприйняття, ідеологізовані напади з боку радянських істориків. Дослідники діаспори зберігали та досліджували наукову спадщину М. Грушевського, його головну працю “Історії України–Руси”. Сучасна українська історична наука завдяки відомим грушевськознавцям І. Вербі, В. Тельваку, В. Масенку, О. Ковальчук та іншим розширила обрії вивчення спадщини М. Грушевського, більш ретельно підано аналіз “Історії України–Руси” з'ясовуються історіографічні проблеми та ставляться нові завдання для більш ґрунтовного опрацювання головної праці великого українця.

Ключові слова: “Історія України–Руси”, грушевськознавство, українські історики, історіографічні оцінки, історичні праці.

Протягом усього життя М. Грушевський працював над “Історією України–Руси” (далі “ІУР”). В роботі над нею вчений намагався втілити наймасштабніший проект своєї наукової діяльності: систематизувати знання української історії, дослідити її на новій джерельній базі, спираючись на сучасні методологічні засади, вивести українську історичну науку на європейський рівень. Ця праця постійно перебуває в полі зору дослідників. Важливо розглянути історіографічні оцінки щодо “ІУР”, з'ясувати пов'язані з цим дискусійні проблеми. Необхідно проаналізувати вплив головної праці видатного історика на розвиток української історіографії.

В українській історіографії виявлявся великий науковий інтерес щодо досліджень “ІУР” М. Грушевського. Українські історики аналізували оцінки попередніх дослідників щодо висвітлення питань історіографічного дослідження “ІУР”. О. Оглоблин вказав на думку відомого польського дослідника проф. О. Брікнера, який вважав “ІУР” М. Грушевського прекрасним, змістовним твором, який є основоположником подальших студій з історії України

[13, с. 7]. Ф. Сисин вважав, що радянська історична наука не могла обійтися без фундаментальної “ІУР”, написати історію України, на думку автора без використання праць Грушевського взагалі було неможливо, заборонено було посилається на нього і це “відкривало можливість по-шахрайськи використовувати праці Михайла Сергійовича не посилаючись на них” [18, с. LXXIV].

Л. Винар звернув увагу на високу оцінку міжнародної наукової критики європейських та американських істориків, які наголошували на монументальності праці М. Грушевського [1, с. 23].

Історіографічний аналіз цієї визначної праці має місце також в працях О. Прицака [15, с. LV], В. Тельвака [20, с. 54, 56; 23] та інших авторів. Але, аналіз історичних студій свідчить, що історіографічні дослідження щодо “ІУР” М. Грушевського недостатні. Метою статті є історіографічний аналіз оцінок українських вчених кінця ХІХ – початку ХХІ ст. щодо “ІУР” М. Грушевського.

З часу появи “ІУР” викликала неоднозначну оцінку науковців. Представники тогочасної проросійської української та російської історіографії негативно сприйняли цю працю. Т. Флоринський, характеризуючи її, зазначив, що вона “тенденційна за задумом та виконанням” [22, с. 74]. Вкрай негативною була оцінка ІУР з боку А. Царинного (псевдонім російського історика українського походження дворянсько-консервативного напрямку А. Стороженка). На його думку, праці М. Грушевського, а особливо, “ІУР” є прикладом “нахабного та безсоромного перекручення історії” [23, с. 178]. Подібні погляди висловлював також А. Волконський [4, с. 81]. Ю. Романовський звинуватив автора “ІУР” в українському сепаратизмі [16, с. 302, 307].

Така українофобія з боку представників імперської історіографії зрозуміла, адже російська історична наука виробила підґрунтя для розвитку загальноросійської історії в рамках загальноросійської народності. Поява “ІУР” свідчила про наявність української історії, яка підтверджувала існування самобутнього українського народу з власною мовою та культурою. Таким чином, виявилася ідеологічна заангажованість зазначених істориків.

З протилежних цим концептуальних позицій оцінювали головну працю М. Грушевського представники української національної історіографії. І. Крип’якевич, розкриваючи значення історичних праць М. Грушевського, дав їй позитивну оцінку, зазначивши, що його вчитель “дав синтезу дослідів над минулим українського народу, взявши під увагу як суспільно-економічну історію, так і культурну та політичну...” [9, с. 293].

В передмові до ювілейного наукового збірника учні М. Грушевського вказали на значення монументальної “ІУР”, яку вважали величавою основою української історичної науки і невичерпаним джерелом “національно-політичного і соціально-культурного самопізнання й освідлення, що вводить нас дійсно ... в сім’ю європейських народів” [5, с. VII].

Таким чином, це були не лише позитивні оцінки “ІУР”, але й намагання аналізувати зміст праці, що призвело до розуміння більш широкого її впливу на

розвиток української історичної науки, на національно-політичні аспекти самопізнання. Дослідники усвідомлювали, що значення праці такого рівня виходило за межі України, маючи європейський характер.

У значно меншому обсязі розглядалася “ІУР” в радянській історіографії. Загалом, радянські історики праці М. Грушевського характеризували негативно або замовчували. Це питання знайшло відображення в спеціальній праці [17] і через це немає потреби знову повертатися до нього.

На протигагу радянській історіографії, яка майже викреслила з поля дослідження наукову спадщину М. Грушевського взагалі та “ІУР” зокрема, емігрантська історіографія не тільки врятувала, але й ретельно вивчала науковий доробок Михайла Сергійовича. Саме завдяки розвитку діаспорної історичної науки з цього питання виникла окрема галузь історичної науки – грушевськознавство. Визнані історики закордонної Клію – Д. Дорошенко, Н. Полонська-Василенко, І. Витанович, О. Оглоблин, Л. Винар, О. Прицак, Ф. Сисин, та інші цікавилися цією проблематикою.

Д. Дорошенко [7, с. 403], О. Оглоблин [13, с. 11], Н. Полонська-Василенко [15, с. 23], аналізуючи “ІУР” М. Грушевського стверджували, що цей твір був найвищим досягненням народницької історіографії, який надав більшого значення соціальним та економічним питанням, ніж національно-політичним.

Д. Дорошенко зазначив, що головна праця М. Грушевського є “невичерпане джерело наукових відомостей про старе життя України до пол. ХVІІ ст., без якого не може обійтись ні один дослідник”. Дмитро Іванович вважав, що “ІУР” – це “безсумнівно найсильніший дотепер вираз всієї нашої наукової творчості, повстала як вислів високо розвинутої свідомості”. На думку автора своєю “історією” М. Грушевський подав народові найсильнішу зброю, яку тільки можна було дати [6, с. 193].

І. Витанович розглянув методи, які використовував у своїх дослідженнях М. Грушевський і, проаналізувавши “ІУР”, визначив, що при написанні І–ІІІ томів цієї праці був задіяний аналітично-описовий метод. За словами діаспорного історика, автор намагався “ретроспективним способом добути данні з матеріалу про суспільну еволюцію від роду, племені, до громади й класової держави” [3, с. 34, 35]. На думку І. Витановича, для підтвердження своїх історіософських концепцій М. Грушевський удосконалював “методу позитивної аналізи джерельного матеріалу” [3, с. 37]. Дослідник методології автора “ІУР” зазначав, що у своїй методології Михайло Сергійович еволюціонував, “спираючись на методологічну школу свого вчителя В. Антоновича, але й не без впливу історично-правової школи М. Владимирського-Буданова, в значно меншій мірі історично-економічної Лучицького” [3, с. 48].

О. Прицак звернув увагу на історіософську концепцію “ІУР” зазначивши, що за її основу автор поклав три чинники: населення, територію і державу [15, с. LVI]. Діаспорний науковець зауважив, що переломне значення в його творчості мав вплив європейської соціології, зокрема французької. Він був істориком соціал-економічних та суспільних явищ.

Пізніше називав себе істориком–соціологом” [15, с. LIX].

Розглядаючи роботу М. Грушевського з підготовки сьомого тому “ІУР” в 1907–1908 рр., О. Прицак констатував, що Михайло Сергійович вирішив міняти структуру і методологічний підхід, адже він був історик–соціолог [15, с. LXI]. Діаспорний історик прийшов до висновку, що “Михайло Грушевський не тільки довго працював над українською історією на рівні світової науки. Він вдосконалив існуючу до нього схему її розвитку” [15, с. LXXIII].

Л. Винар підкреслив наукову новизну та визначне місце “ІУР” М. Грушевського в українській історіографії і стверджував, що “опрацювання монументальної аналітично–синтетичної “ІУР” мало вирішальний вплив на розвиток української історичної науки в ХХ ст.” [2, с. 87]. Дослідник звернув увагу на те, що “ІУР” базується на науковій схемі східноєвропейської історії М. Грушевського і є першою науковою історією України, в якій проаналізовано “багатомірний розвиток українського народу від його ранніх початків до 1657 р.”. Засновник грушевськознавства зазначав, що концептуальну основу “ІУР” становила безперервність історичного процесу на всій території, заселеній українським народом. Важливими для методології цієї праці діаспорний історик вважає об’єктивність і критичне ставлення до інтерпретації історичних явищ, аналіз історичних джерел, реконструкцію “історичного життя українського народу” [2, с. 91].

В сучасній українській історіографії відбувається ретельне вивчення “ІУР” М. Грушевського. Історики намагаються дослідити цей надзвичайно важливий науковий доробок. До розробки цих питань долучилися відомі сучасні українські вчені І. Верба, В. Масненко, В. Тельвак, Н. Яковенко та ін.

В одному з розділів біографічного нарису, присвяченого М. Грушевському, І. Верба зазначив, що за основу першого тому вчений поклав свій курс лекцій, прочитаний ним у 1894–1898 рр., а також методологічні підходи, висловлені ним у численних статтях. Для моделі першого тому “ІУР”, як вважає автор біографічного нарису, М. Грушевський застосував принципи класичної (позитивістської) історіографії, поєднавши його з романтичним народництвом та німецькою класичною філософією, взявши за основу метод критичного джерелознавства [24, с. 84]. І. Верба зауважив, що перший та наступні три томи “ІУР” були написані на основі “звичайної схеми руської історії” [24, с. 98].

На значення появи перших томів сфокусував свою увагу В. Тельвак. Він констатував, що поява першого тому цього видання стала найпомітнішою подією української історіографії кінця ХІХ ст. Перехід від монографічного опрацювання певних проблем до створення синтетичних творів, написаних з перспективи національної історіософії [20, с. 53].

В іншій своїй монографії В. Тельвак в співавторстві с Р. Новацьким стверджує, що після своєї появи, “ІУР” здобула відомість як в українській, так і в російській, польській та західноєвропейській історіографії [26, с. 190].

О. Кіян, відзначив, що багатотомна “ІУР”, “виражала теорію перманентного українського націогенезу, витoki якого вбачалися ще в прадавні, починаючи з ІV ст. н.е., часи”. В історіософському контексті, на думку О. Кіяна, синтез виходив за межі апріорних узагальнень В. Антоновича та його школи, оскільки за основу українського історичного процесу М. Грушевський поклав триаду: 1) утворення української нації; 2) денационалізація останньої; 3) відродження її в сучасному й майбутньому [8, с. 162].

В. Масненко наголошував на відповідному символізмі, сформованому і щодо його інтелектуальної спадщини і фундаментальної “ІУР”, яка здобула визначення як “національна Біблія”, “метрика українського народу” [12, с. 30].

О. Ковальчук, досліджуючи роль і місце романтичної парадигми в історіософії М. Грушевського, констатувала, що вчений активно освоював нові напрями європейської науки і застосував їх при дослідженні історії України, тому з методологічної точки зору, його науковий доробок виглядає досить еkleктично: 1–6 томи “ІУР” він писав з позицій позитивізму, а подальші томи – як соціолог [10, с. 258].

Н. Яковенко, аналізуючи характеристики видатних діячів минулого, які М. Грушевський подав в “ІУР”, зазначила присутність трьох історіософських моделей їх оцінної інтерпретації: 1) позитивістсько–народницької; 2) з позицій соціальної психології; 3) з позицій “філософії життя” чи, що набагато ймовірніше, їх модифікації неоромантиками [25, с. 89].

Таким чином, історіографічний аналіз надав можливість виявити науковий інтерес українських істориків до головної праці М. Грушевського – “ІУР”. Огляд української історіографії засвідчив високі оцінки наукового рівня фундаментального дослідження видатного історика, яке було створене завдяки колосальній археографічній роботі, застосуванню методів критичного джерелознавства, поєднання принципів позитивістської методології, романтичного народництва та німецької класичної філософії. Це сприяло піднесенню української історіографії на новий рівень. Завдяки цьому створено синтетичну наукову працю з історії України. Її поява засвідчила народження національної історичної доктрини, яка вплинула на самосвідомість українців та мала загальноєвропейський розголос.

Висвітлення питання щодо наукового значення “ІУР” М. Грушевського визначило суперечливість історіографічних оцінок вчених від вкрай негативних, ворожо налаштованих до позитивних. З неприхованою неприязню ставилися до творчості М. Грушевського представники російської історіографії Т. Флоринський, А. Царинний, А. Волконський, Ю. Романовський.

Національна спрямованість наукових праць М. Грушевського, а особливо “ІУР”, після утвердження в Україні тоталітарного комуністичного режиму викликала категоричне неприйняття, ідеологізовані напади з боку радянських істориків. Історіографічний аналіз оцінок радянських істориків щодо основної праці М. Грушевського свідчить, що їх компартійна ідеологізація сформувалася за умов утвердження сталінського тоталітарного режиму. Це були позбавлені будь–якого наукового сенсу, інспіровані правлячою

партією грубі політичні напади, спрямовані на те, щоб знищити українську національну історіографію, заперечуючи науковий здобуток її головного репрезентанта. Аналіз їх історіографічних оцінок щодо "ІУР" становить значний науковий інтерес, оскільки дозволяє з'ясувати ідеологічні засади, які обумовили методологічну обмеженість радянської історіографії.

Дослідники діаспори зберігали та досліджували наукову спадщину М. Грушевського, його головну працю. Грунтовне її опрацювання Л. Винаром, І. Витановичем, Д. Дорошенком, О. Оглобленим, Н. Полонською–Василенко, О. Прицаком визначило роль і місце цієї праці в контексті української історичної науки та історіографії, поставило нові проблеми визначило подальші напрямки вивчення нової історичної галузі – грушевськознавства.

Сучасна українська історична наука завдяки відомим грушевськознавцям І. Вербі, В. Тельваку, В. Масненку, О. Ковальчук та іншим розширила обрії вивчення спадщини М. Грушевського, більш ретельно піддано аналіз "ІУР" з'ясовуються історіографічні проблеми та ставляться нові завдання для більш ґрунтового опрацювання головної праці великого українця. У подальшому необхідно проаналізувати сучасну історіографію щодо "ІУР".

Список використаних джерел

- Винар Л. Михайло Грушевський – історик України / Л. Винар // Михайло Грушевський Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського. – Львів : "НТШ", 1994. – С. 13–32.
- Винар Л. Найвидатніший історик України Михайло Грушевський (1866–1934). У 50-ліття смерті / Л. Винар. – Мюнхен : Сучасність, 1985. – 120 с.
- Витанович І. Уваги до методології й історіософії М. Грушевського / І. Витанович // Український історик. – Нью-Йорк, 1966. – Ч. 1–2. – С. 32–51.
- Волконский А. Историческая правда и украинофильская пропаганда / "Украинский туман должен рассеяться, и русское солнце взойдет". Украинфильство в России. Идеология раскола / А. Волконский // Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола: сборник. – М. : Москва, 1998. – 432 с.
- Гнатюк В. Передмова / В. Гнатюк, Д. Корінець, І. Кравецький, С. Томашівський, І. Франко // Науковий збірник присвячений професорові Михайлові Грушевському учениками і прихильниками з нагоди його десятилітньої наукової праці в Галичині (1894–1904). – Львів : НТШ, 1906. – С. V–VIII.
- Дорошенко Д. Огляд української історіографії. Державна школа: історія, політологія, право / Д. Дорошенко. – К. : Інституту археографії, 1996. – 257 с.
- Дорошенко Д. Михайло Грушевський / Д. Дорошенко, О. Оглоблін // Енциклопедія українознавства. Загальна частина / Перевидання в Україні. – К., 1995. – 800 с.
- Кіян О. Ідейно–політичні та методологічні позиції київської історичної школи Володимира Антоновича / О. Кіян // Український історичний журнал. – 2006. – № 2. – С. 159–174.
- Крип'якевич І. Історія України / І. Крип'якевич. – Львів : Світ, 1990. – 520 с.
- Ковальчук О. Місце і роль романтичної парадигми в історіософії Михайла Грушевського / О. Ковальчук // Михайло Грушевський – науковець і політик у контексті сучасності. Збірник наукових праць. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2002. – С. 258–260.
- Масненко В. Історична думка у процесі розвитку національної свідомості українців (кінець XIX – перша третина XX ст. : автореф. дис. ... д-ра іст. наук (07.00.06.) / Національна Академія Наук України, Інститут історії України. – К., 2002. – 44 с.
- Масненко В. Формування образу М. С. Грушевського в масовій свідомості сучасного українського суспільства / В. Масненко // Український історичний журнал. – 2006. – № 5. – С. 19–34.
- Оглоблін О. Михайло Сергійович Грушевський (1866–1934) / О. Оглоблін // Український історик. – 1966. – № 1–2. – С. 6–14.
- Полонська–Василенко Н. Історія України. – Т. 1 До середини XVII ст. / Н. Полонська–Василенко. – К. : Либідь, 1992. – 640 с.
- Прицак О. Історіософія Михайла Грушевського / О. Прицак // Грушевський М. Історія України–Руси : в 11 т. 12 кн. (Редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін.). – К. : Наукова думка, 1991. – Т. 1. – С. XL–LXXXIII.
- Романовский Ю. Украинский сепаратизм и Германия / Ю. Романовский // "Украинский туман должен рассеяться, и русское солнце взойдет". Украинфильство в России. Идеология раскола // Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола: сборник. – М. : Москва, 1998. – 432 с.
- Романцова Н. "Історія України–Руси" Михайла Грушевського в оцінці радянської історіографії / Н. Романцова // Гуржівські історичні читання : збірник наукових праць / ред. кол. : В. А. Смолій, О. І. Гуржій, А. Г. Морозов та ін. – Черкаси : Вид. Чабаненко Ю. А., 2013. – Вип. 6. – С. 29–31.
- Сисин Ф. Повернення Михайла Грушевського Прицак О. Історіософія Михайла Грушевського / Ф. Сисин // Грушевський М. Історія України–Руси : в 11 т. 12 кн. (Редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін.). – К. : Наукова думка, 1991. – Т. 1. – С. LXXIV–LXXVI.
- Тельвак В. Діяльність Михайла Грушевського еміграційної доби в дискусіях першої половини 20-х років / В. Тельвак // Історіографічні дослідження в Україні : зб. наук. праць. – 2008. – Вип. 15. – С. 181–203.
- Тельвак В. Творча спадщина Михайла Грушевського в оцінках сучасників (кінець XIX – 30-ті роки XX століття). – Київ – Дрогобич : Вимір, 2008. – 494 с.
- Тельвак В. Перший том "Історії України–Руси" М. Грушевського в оцінках сучасників / В. Тельвак // Історіографічні дослідження в Україні. – К. : НАН України, Ін-т історії України, 2007. – Вип. 17. – С. 16–38.
- Флоринский Т. Малорусский язык и "українсько–руський" літературний сепаратизм / Т. Флоринский // "Украинский туман должен рассеяться, и русское солнце взойдет". Украинфильство в России. Идеология раскола // Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола: сборник. – М. : Москва, 1998. – 432 с.
- Царинний А. Украинское движение / Царинний А. // "Украинский туман должен рассеяться, и русское солнце взойдет". Украинфильство в России. Идеология раскола // Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола : сборник. – М. : Москва, 1998. – 432 с.
- Шаповал Ю. Михайло Грушевський / Ю. Шаповал, І. Верба. – К. : Альтернативи, 2005. – 352 с.
- Яковенко Н. Особа як діяч історичного процесу в історіографії Михайла Грушевського / Н. Яковенко // Михайло Грушевський і українська історична наука. Збірник матеріалів конференції. – Львів, 1999. – С. 133–148.
- Nowacki R., Telwak W. Михайло Грушевський на тлі доби. – Перша частина / R. Nowacki, W. Telwak. – Дрогобич–Opole, 2008. – 378 с.

References

- Vinar L. Mihaylo Grushevskiy – Istorik Ukrayini / L. Vinar // Mihaylo Grushevskiy Zbirnik naukovih prats i materialiv Mizhnarodnoyiyuvileynoyi konferentsiyi, prisvyachenoyi 125-y richnitsi vid dnya narodzhennya Mihayla Grushevskogo. – Lviv : "NTSh", 1994. – S. 13–32.
- Vinar L. Nayvidatnishiy istorik Ukrayini Mihaylo Grushevskiy (1866–1934). U 50-littya smerti / L. Vinar. – Myunhen : Suchasnist, 1985. – 120 s.
- Vitanovich I. Uvagi do metodologiyi y istoriosofiyi M. Grushevskogo / I. Vitanovich // Ukrayinskiy istorik. – Nyu-York, 1966. – Ch. 1–2. – S. 32–51.
- Volkonskiy A. Istoricheskaya pravda i ukrainofilskaya propaganda / "Ukrainskiy tuman dolzhen rasseyatsya, i russkoe solntse vzoydet". Ukrainofilstvo v Rossii. Ideologiya raskola / A. Volkonskiy // Ukrainskiy separatizm v Rossii. Ideologiya natsionalnogo raskola: sbornik. – M. : Moskva, 1998. – 432 s.
- Gnatyuk V. Peredmova / V. Gnatyuk, D. Korinets, I. Krevetskiy, S. Tomashivskiy, I. Franko // Naukoviy zbirnik prisvyacheniy profesorovi Mihaylovi Grushevskomu uchenikami i prihnilnikami z nagodi yogo desyatilitnoyi naukovoyi pratsi v Galichini (1894–1904). – Lviv : NTSh, 1906. – S. V–VIII.
- Doroshenko D. Oglyad ukrainskoyi istoriografii. Derzhavna shkola: istoriya, politologiya, pravo / D. Doroshenko. – K. : Institutu arheografii, 1996. – 257 s.
- Doroshenko D. Mihaylo Grushevskiy / D. Doroshenko, O. Ogloblin // Entsiklopediya ukrainoznavstva. Zagalna chastina / Perevidannya v Ukraini. – K., 1995. – 800 s.
- Kian O. Ideyno–politichni ta metodologichni pozitsiyi kiyivskoyi istorichnoyi shkoli Volodimira Antonovycha / O. Kian // Ukrainskiy istorichnyi zhurnal. – 2006. – № 2. – S. 159–174.
- Kryp'yakovich I. Istoriya Ukraini / I. Kryp'yakovich. – Lviv : Svit, 1990. – 520 s.
- Kovalchuk O. Misce i rol romantichnoyi paradigmi v istoriosofiyi Mihayla Grushevskogo / O. Kovalchuk // Mihaylo Grushevskiy – naukovec i politik u konteksti suchasnosti. Zbirnik naukovih prats. – K. : Ukrainska Vidavniha Spilka, 2002. – S. 258–260.
- Masnenko V. Istorichna dumka u procesi rozvutku natsionalnoyi svidomosti ukrainiv (kinets XIX – persha tretina XX st. : avtoref. dis. ... d-ra ist. nauk (07.00.06.) / Natsionalna Akademiya Nauk Ukraini, Institut istorii Ukraini. – K., 2002. – 44 s.
- Masnenko V. Formuvannya obrazu M. S. Grushevskogo v masoviy svidomosti suchasnogo ukrainskogo suspiylstva / V. Masnenko // Ukrainskiy istorichnyi zhurnal. – 2006. – № 5. – S. 19–34.
- Ogloblin O. Mihaylo Serhiyovych Grushevskiy (1866–1934) / O. Ogloblin // Ukrainskiy istorik. – 1966. – № 1–2. – S. 6–14.
- Polonska-Vasilenko N. Istoriya Ukraini. – T. 1 Do seredini XVII st. / N. Polonska-Vasilenko. – K. : Libid, 1992. – 640 s.
- Prizak O. Istoriosofiya Mihayla Grushevskogo / O. Prizak // Grushevskiy M. Istoriya Ukraini–Rusi : v 11 t. 12 kn. (Redkol.: P. S. Sohan (golova) ta in.). – K. : Naukova dumka, 1991. – T. 1. – S. XL–LXXXIII.
- Romanovskiy Yu. Ukrainskiy sепaratizm i Germaniya / Yu. Romanovskiy // "Ukrainskiy tuman dolzhen rasseyatsya, i russkoe solntse vzoydet". Ukrainofilstvo v Rossii. Ideologiya raskola // Ukrainskiy sепaratizm v Rossii. Ideologiya natsionalnogo raskola: sbornik. – M. : Moskva, 1998. – 432 s.
- Romantsova N. "Istoriya Ukraini–Rusi" Mihayla Grushevskogo v otsinitsi radianskoyi istoriografii / N. Romantsova // Gurzhivskiy istorichniy chitannya : zbirnik naukovih prats / red. kol. : V. A. Smolii, O. I. Gurzhii, A. G. Morozov ta in. – Cherkasi : Vid. Chabanenko Yu. A., 2013. – Vyp. 6. – S. 29–31.
- Sisin F. Povernennya Mihayla Grushevskogo Prizak O. Istoriosofiya Mihayla Grushevskogo / F. Sisin // Grushevskiy M. Istoriya Ukraini–Rusi : v 11 t. 12 kn. (Redkol.: P. S. Sohan (golova) ta in.). – K. : Naukova dumka, 1991. – T. 1. – S. LXXIV–LXXVI.
- Telvak V. Diyalnist Mihayla Grushevskogo emigratsionnoyi dobi v diskusiyah pershoi polovini 20-x rokiv / V. Telvak // Istoriografichni doslidzhennya v Ukraini : zb. nauk. prats. – 2008. – Vyp. 15. – S. 181–203.
- Telvak V. Tvorchaya spadshchyna Mihayla Grushevskogo v otsinkah suchasnikov (kinets XIX – 30-ti roki XX stolittya). – Kyiv – Drohobich : Vimir, 2008. – 494 s.
- Telvak V. Pershiy tom "Istorii Ukraini–Rusi" M. Grushevskogo v otsinkah suchasnikov / V. Telvak // Istoriografichni doslidzhennya v Ukraini. – K. : NAN Ukraini, In-t istorii Ukraini, 2007. – Vyp. 17. – S. 16–38.
- Florinskiy T. Malorusskiy yazyk i "ukrainsko–russkiy" literaturniy sепaratizm / T. Florinskiy // "Ukrainskiy tuman dolzhen rasseyatsya, i russkoe solntse vzoydet". Ukrainofilstvo v Rossii. Ideologiya raskola // Ukrainskiy sепaratizm v Rossii. Ideologiya natsionalnogo raskola: sbornik. – M. : Moskva, 1998. – 432 s.
- Tsarinnyi A. Ukrainское dvizhenie / Tsarinnyi A. // "Ukrainskiy tuman dolzhen rasseyatsya, i russkoe solntse vzoydet". Ukrainofilstvo v Rossii. Ideologiya raskola // Ukrainskiy sепaratizm v Rossii. Ideologiya natsionalnogo raskola : sbornik. – M. : Moskva, 1998. – 432 s.
- Shapoval Yu. Mihaylo Grushevskiy / Yu. Shapoval, I. Verba. – K. : Alternativi, 2005. – 352 s.
- Yakovenko N. Osoba yak diach istorichnogo procesu v istoriografii Mihayla Grushevskogo / N. Yakovenko // Mihaylo Grushevskiy i ukrainska istorichna nauka. Zbirnik materialiv konferentsii. – Lviv, 1999. – S. 133–148.
- Nowacki R., Telwak W. Mihaylo Grushevskiy na tli dobi. – Persha chastina / R. Nowacki, W. Telwak. – Drohobich–Opole, 2008. – 378 s.

6. Doroshenko D. Oglyad ukrayinskoyi istoriografii. Derzhavna shkola: istoriya, politologiya, pravo / D. Doroshenko. – K.: Institutu arheografii, 1996. – 257 s.

7. Doroshenko D. Mihaylo Grushevskiy / D. Doroshenko, O. Ogloblin // Entsiklopediya ukrayinoznavstva. Zagalna chastina / Perevidannya v Ukraini. – K., 1995. – 800 s.

8. Kiyan O. Ideyno-politichni ta metodologichni pozitsiyi kiyivskoyi istorichnoyi shkoli Volodimira Antonovicha / O. Kiyan // Ukrayinskiy istorichnyi zhurnal. – 2006. – № 2. – S. 159–174.

9. Krip'yakevich I. Istoriya Ukraini / I. Krip'yakevich. – Lviv: Svit, 1990. – 520 s.

10. Kovalchuk O. Mistse i rol romantichnoyi paradigmi v istoriosofiyi Mihayla Grushevskogo / O. Kovalchuk // Mihaylo Grushevskiy – naukovets ipolitik u konteksti suchasnosti. Zbirnik naukovih prats. – K.: Ukrayinska Vidavnicha Spilka, 2002. – S. 258–260.

11. Masnenko V. Istorichna dumka u protsesi rozvitku natsionalnoyi svidomosti ukrayintsiv (kinets XIX – persha tretina XX st.: Avtooref. dis. ... d-ra ist. nauk (07.00.06.) / Natsionalna Akademiya Nauk Ukraini, Institut Istoriyi Ukraini. – K., 2002. – 44 s.

12. Masnenko V. Formuvannya obrazu M. S. Grushevskogo v masoviy svidomosti suchasnogo ukrayinskogo suspilstva / V. Masnenko // Ukrayinskiy istorichnyi zhurnal. – 2006. – № 5. – S. 19–34.

13. Ogloblin O. Mihaylo Sergiyovich Grushevskiy (1866–1934) / O. Ogloblin // Ukrayinskiy istorik. – 1966. – № 1–2. – S. 6–14.

14. Polonska-Vasilenko N. Istoriya Ukraini. – T. 1 Do seredini XVII st. / N. Polonska-Vasilenko. – K.: Libid, 1992. – 640 s.

15. Pritsak O. Istoriosofiya Mihayla Grushevskogo / O. Pritsak // Grushevskiy M. Istoriya Ukraini–Rusi: V 11 t. 12 kn. (Redkol.: P. S. Sohan (golova) ta in.). – K.: Naukova dumka, 1991. – T. 1. – S. XL–LXXIII.

16. Romanovskiy Yu. Ukrayinskiy separatizm i Germaniya / Yu. Romanovskiy // “Ukrayinskiy tuman dolzhen rasseyatsya, i russkoe solntse vzoydet”. Ukrainofilstvo v Rossii. Ideologiya raskola // Ukrayinskiy separatizm v Rossii. Ideologiya natsionalnogo raskola: sbornik. – M.: Moskva, 1998. – 432 s.

17. Romantsova N. “Istoriya Ukraini–Rusi” Mihayla Grushevskogo v otsintsi radyanskoyi istoriografii / N. Romantsova // Gurzhivskiy istorichni chitannya: zbirnik naukovih prats / Red. kol.: V. A. Smolyy, O. I. Gurzhly, A. G. Morozov ta in. – Cherkasi: Vid. Chabanenko Yu. A., 2013. – Vip. 6. – S. 29–31.

18. Sisin F. Povnennya Mihayla Grushevskogo Pritsak O. Istoriosofiya Mihayla Grushevskogo / F. Sisin // Grushevskiy M. Istoriya Ukraini–Rusi: V 11 t. 12 kn. (Redkol.: P. S. Sohan (golova) ta in.). – K.: Naukova dumka, 1991. – T. 1. – S. LXXIV–LXXVI.

19. Telvak V. Diyalist Mihayla Grushevskogo emigratsiynoyi dobi v diskusiyah pershoi polovini 20-h rokiv / V. Telvak // Istoriofichni doslidzhennya v Ukraini: Zb. nauk. prats. – 2008. – Vip. 15. – S. 181–203.

20. Telvak V. Tvorcha spadschina Mihayla Grushevskogo v otsinkah suchasnikiv (kinets XIX – 30-ti roki XX stolittya). – Kiyiv – Drohobich: Vimir, 2008. – 494 s.

21. Telvak V. Pershiy tom “Istoriyi Ukraini–Rusi” M. Grushevskogo v otsinkah suchasnikiv / V. Telvak // Istoriofichni doslidzhennya v Ukraini. – K.: NAN Ukraini, In-t Istoriyi Ukraini, 2007. – Vip. 17. – S. 16–38.

22. Florinskiy T. Maloruskiy yazyk i “ukrayinsko-ruskiy” literaturniy separatizm / T. Florinskiy // “Ukrayinskiy tuman dolzhen rasseyatsya, i russkoe solntse vzoydet”. Ukrainofilstvo v Rossii. Ideologiya raskola // Ukrayinskiy separatizm v Rossii. Ideologiya natsionalnogo raskola: sbornik. – M.: Moskva, 1998. – 432 s.

23. Tsarinniy A. Ukrayinske dvizhenie / Tsarinniy A. // “Ukrayinskiy tuman dolzhen rasseyatsya, i russkoe solntse vzoydet”. Ukrainofilstvo v Rossii. Ideologiya raskola // Ukrayinskiy separatizm v Rossii. Ideologiya natsionalnogo raskola: sbornik. – M.: Moskva, 1998. – 432 s.

24. Shapoval Yu. Mihaylo Grushevskiy / Yu. Shapoval, I. Verba. – K.: Alternativi, 2005. – 352 s.

25. Yakovenko N. Osoba yak diyach istorichnogo protsesu v istoriografii Mihayla Grushevskogo / N. Yakovenko // Mihaylo Grushevskiy iukrayinska istorichna nauka. Zbirnik materialiv konferentsiyi. – Lviv, 1999. – S. 133–148.

26. Nowacki R., Telwak W. Mihaylo Grushevskiy na tli dobi. – Persha chastina / R. Nowacki, W. Telwak. – Drohobich – Opole, 2008. – 378 s.

Romantsova N. I., Candidate of History, Associate Professor of Historical Disciplines Chair, Mariupol State University (Ukraine, Mariupol), romantsov_v@ukr.net

M. Grushevsky's “History of Ukraine–Rus” in Ukrainian historiography

The article is concerned with particular issues of historiographical analysis of M. Grushevsky's fundamental work – the multi-volume “History of Ukraine–Rus” – carried out by scientists. The analysis of their historiographical evaluations of “History of Ukraine–Rus” presents appreciable scientific interest. The historiographical research makes it possible to realize the aspects which attract the researchers' attention and the influence of M. Grushevsky's main work on the development of the historical science.

After the establishment of the communist totalitarian regime in Ukraine, the national bias of M. Grushevsky's scientific works, especially that of “History of Ukraine–Rus” brought about absolute rejection and ideological attacks exercised by Russian historians. Researchers from the Diaspora preserved and researched M. Grushevsky's legacy as well as “History of Ukraine–Rus”, his main work. Due to the prominent scholars of Grushevskiy studies, such as I. Verba, V. Telvak, V. Masnenko, O. Kovalchuk and others, the modern Ukrainian historical science broadened the framework of the research of M. Grushevsky's legacy and more thoroughly analyzed “History of Ukraine–Rus”. Historiographical problems are being determined and new objectives are being set for the purpose of more profound research of the great Ukrainian's work.

Keywords: “History of Ukraine–Rus”, Grushevskiy studies, Ukrainian historians, historiographical evaluations, historical research.

Романцова Н. И., кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры исторических дисциплин, Мариупольский государственный университет (Украина, Мариуполь), romantsov_v@ukr.net

“История Украини–Русы” М. Грушевского в украинской историографии

Рассматриваются вопросы, касающиеся историографического анализа учеными фундаментальной работы М. Грушевского – многотомной “Истории Украини–Русы”. Анализ их историографических оценок об “Истории Украини–Русы” составляют значительный научный интерес. Историографическое исследование дает возможность выяснить аспекты, которые обращают внимание исследователей и влияние главной работы Михаила Сергеевича на развитие украинской исторической науки.

Национальная направленность научных трудов М. Грушевского, а особенно “Истории Украини–Русы”, после утверждения в Украине тоталитарного коммунистического режима вызвало категорическое неприятие, идеологизованные выпады со стороны советских историков. Исследователи диаспоры сохранили и исследовали научное наследие М. Грушевского, его главную работу “Историю Украини–Русы”. Современная украинская историческая наука благодаря известным грушевсковедом И. Вербы, В. Тельваку, В. Масненку, О. Ковальчук и другим расширила границы изучения наследия М. Грушевского, еще тщательнее сделал анализ “Истории Украини–Русы” выясняются историографические проблемы и ставятся новые задачи для более основательного исследования главного труда великого украинца.

Ключевые слова: “История Украини–Русы”, грушевковедение, украинские историки, историографические оценки, исторические работы.

* * *

УДК 477

Валявська К. В.
аспірантка кафедри історії України, Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича (Україна, Чернівці), valjavska@gmail.com

ДО ПРОБЛЕМИ ВИНИКНЕННЯ “СВІТСЬКОГО ТОВАРИСТВА” НА БУКОВИНІ В АВСТРИЙСЬКИЙ ПЕРІОД (1815–1848)

Розглядаються зародження та формування “світського товариства” Буковини. Розв'язується проблема поняття “світське товариство” в контексті Буковини в складі Габсбурзької монархії, аналізується модернізація соціокультурного простору, особливості соціальної структури “вищого світу” поліетнічного краю. На основі історико-антропологічного інструментарію та методу порівняння аналізується публічне життя елітарної спільноти Буковини в хронологічних рамках т.зв. доберезневого періоду історії Австрійської імперії (1815–1848).

Аналіз джерельної бази дозволяє стверджувати, що в сфері суспільного життя вищих прошарків Буковини встановлюється ідентичність із Центрально-Східною Європою в 30–40 рр. XIX ст., що підтверджується наявністю модерних форм комунікації та в зміні дискурсу представників центру імперії щодо периферійної Буковини.

Ключові слова: “світське товариство”, “вищий світ”, Австрійська імперія, буржуазія, Буковина, публічне життя, “zweite Gesellschaft”, Lesegesellschaft, Kaffegesellschaft.